

Diğer eserleri de şunlardır: *Hâşiye-i Muṭavvel* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2821); *Tulû' u-ş-şems ve'l-işrâk* (Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 321); *Mektûbât* (Süleymaniye Ktp., Tâhir Ağa, nr. 608); *Risâle-i Rahmâniyye fi beyâni kelime-ti'l-insâniyye*; *Şerh-i Telvîh* ve *Şerh-i Tenkih*.

BİBLİYOGRAFYA :

Atpazarî, *el-Lâ'ihâtü'l-berkîyyât* (haz. Bedreddin Çetiner), DİA Ktp., nr. 10.674, Giriş, s. 22-65; *Keşfü'z-ẓunûn*, II, 1181; İsmâil Hakkı Bursevî, *Tamâmü'l-feyz*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 244, vr. 89^a-167^a; a.mlf., *Silsile-nâme-i Celvetî*, Süleymaniye Ktp., Şazeli Tekkesi, nr. 63, vr. 46^a-47^b; a.mlf., *Mecmûatü'l-esrâr*, Âtuf Efendi Ktp., nr. 1500, vr. 73^b-101^b; a.mlf., *Kitâbü'l-Hitâb*, İstanbul 1292, s. 295; Uşşâkizâde İbrâhim Efendi, *Zeyl-i Şakâik* (nşr. H. J. Kissling), Wiesbaden 1965, s. 686; Râsîd, *Târih*, III, 123-124; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 22-26; *Osmanlı Müellifleri*, I, 15; *İzâhu'l-meknûn*, I, 565; *Hedîyyetü'l-ʿarifîn*, I, 657-658; Mehmet Ali Aynî, *Türk Azizleri I: İsmâil Hakkı Bursalı*, İstanbul 1944, s. 23-49; Oktay Aslanapa, *Kıbrıs Türk Eserleri*, İstanbul 1975, s. 25; Sâkıb Yıldız, *L'Exégète Turc Ismâ'îl Hakkî Burûsawî, Sa Vie, Ses Oeuvres et La Méthode dans son Tafsîr Rûh al-Bayân* (doktora tezi, 1972), L'Université de Sorbonne (yayınlanmamış müellif özel nüshası), s. 23-40; Bursalı Mehmed Tahir, "Atpazarî Osman Fazlı-i İlâhî", *SR*, sy. 28/210 (1330), s. 29-30.

SÂKİB YILDIZ

ATPAZARÎ TEKKESİ

XVII. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul, Fatih Atpazarı'nda kurulan günümüze ulaşmamış bir tekke.

Fâtih devri ülemâsi ve devlet ricâlin-den Manisalı Mehmed Paşa (ö. 1495) tarafından yaptırılan ve kendi adıyla anılan caminin içinde yer alır. İnşa tarihi kesin olarak bilinmeyen bu caminin Fâtih devrinde (1451-1481) yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Ancak vakfiyesi 909 Rebûlevvel (Eylül 1503) tarihli. Gece-leri şehrin çeşitli yerlerinde nöbet tutan on iki yeniçeri çorbacısı görevlerine da-ğılmadan önce akşam namazlarını top-luca burada kıldıkları için cami Kul Camii adıyla da anılagelmıştır. Atpazarî Tekkesi ise Fazlı-i İlâhî, Atpazarî ve Kutub la-kapları ile tanınan Şeyh Osman Efen-di'nin (ö. 1691) XVII. yüzyılın ikinci yarısı içinde bu camiye "vaz"-ı meşihat" etme-sinden sonra kurulmuştur. Başlangıçta Atpazarî Osman Efendi'nin mensup oldu-ğu Celvetiyye tarikatinde bağlı iken onun Magosa'ya sürülmesinden sonra Şâbâ-niyye'ye, 1865'ten itibaren Sünbüliyye'ye,

1885'ten sonra da tekrar Celvetiyye'ye intikal etmiştir. Tekkenin Fatih ve çev-resini etkilemiş olan yangınlarda zarar gördüğü ve birtakım tamirler geçirdiği, hatta yeniden inşa edildiği tahmin edi-lebilir. Her şeye rağmen Manisalı Meh-med Paşa Camii'nin XX. yüzyılın başla-rında ayakta olduğu ve Atpazarî Tek-kesi'nin de faaliyetini kesintisiz sürdür-düğü anlaşılmaktadır. 1901'de çıkan bir yangında ve 1918 Cibâli-Fatih yangının-da büyük ölçüde tahribe uğrayan cami uzun süre dört duvardan ibaret bir ha-rabe halinde kalmış, 1964'te bu duvar bakiyeleri yıktırılarak yalnızca dış ebadı korunmak suretiyle yeniden inşa edil-miştir.

İlk yapısından günümüze hiçbir şey ulaşmadığı için Atpazarî Tekkesi'nin mi-mari özellikleri bilinmemektedir. Ancak tekkenin, tevhidhane olarak kullanılan cami ile bunun avlusu etrafında yer alan bir harem dairesi ve derviş hücrelerin-den ibaret olduğunu söylemek müm-kündür. Zaman içinde çeşitli onarımlar geçirdiği muhakkak olan bu yapıların ilk konumları pek fazla değişmemiş olsa gerektir. Günümüzde tekkenin artaka-lan yegâne unsurlar cami-tevhidhane ile güneyinde yer alan küçük hazîredir. Ka-reye yakın dikdörtgen planlı kâgir du-varlı ve ahşap çatılı olan bu yapı müte-vazi bir mescid niteliğindedir. Aslında duvarları moloz taşlar ve tuğlalarla özen-siz bir biçimde örülü iken son ihyasında alması olarak bir sıra kesme köfeki taş ve iki sıra tuğla ile itinalı şekilde örül-müştür. Her cephesinde ikisi altta, ikisi de üstte olmak üzere dörder pencere vardır. Alttakiler mermerden söveler, demir parmaklıklar ve aynaları köfeki-den mâmul tuğladan örülü sivri tahfif kemerleriyle üsttekiler ise çift kat alçı pencerelerle donatılmıştır. Hazîrede Ma-nisalı Mehmed Paşa başta olmak üzere bazı devlet ricâli, ülemâ ve tekke men-suplarının kabirleri bulunmaktadır. Bun-lar arasında caminin bânisine ait olanı XV. yüzyıl Osmanlı mezar taşlarının gü-zel bir örneğini teşkil etmektedir. Hazî-rede bulunan Anadolu Kazaskeri Molla-cıkzâde İshak Efendi'nin dayısı Ahmed Efendi'ye (ö. 1113/1701-1702), kızkarde-şi Hatice Hatun'a (ö. 1144/1731-32) ve kayınvalidesi Rukiyye Hatun'a (ö. 1166/1753) ait müşterek bir mezar taşı çok değişik tasarımı ile dikkati çekmekte-dir. Yekpâre bir mermer kitlesi yan ya-na bitişik duran üç müstakil mezar taşı görünümünü verecek şekilde işlenmiş, ön

yüzüne farklı tarihlerde vefat etmiş olan bu üç kişinin kimliklerini belirten kitâ-beler, tepelerine de değişik cinsten ve yükseklikte serpuşlar yerleştirilmiştir.

Magosa'da sürgünde iken vefat eden ve oraya defnedilen Atpazarî Osman Efendi'nin kabrinin üzerine bir türbe ile yanına Kutub Osman Tekkesi olarak anı-lan ve günümüzde ayakta olan bir tek-ke inşa edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 212; İsmâil Hakkı Bursevî, *Silsile-i Celvetiyye*, İstanbul 1291, s. 94; Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, I, 160-161; Âsîtâne Tekkeleri, s. 10; *Sicill-i Os-mânî*, III, 431; *Mecmûa-i Cevâmi'*, I, 76-77; Ban-dırmalizâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 7; *Osmanlı Müellifleri*, I, 16; Mehmet Ali Aynî, *Türk Azizleri I: İsmâil Hakkı Bursalı*, İstanbul 1944, s. 35 vd.; Tahsin Öz, *İstanbul Câmi-leri*, Ankara 1962, I, 94; Uşşâkizâde İbrâhim Efendi, *Zeyl-i Şakâik* (nşr. H. J. Kissling), Wies-baden 1965, s. 686 vd.; *İstanbul Vakıfları Tah-rir Defteri* 953 (1546), s. 240-242; Ayverdi, *Os-manlı Mi'mârîsi*, III, 452-453; Oktay Aslanapa, *Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, İstanbul 1975, s. 25-27; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşî), s. 59-60; H. Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâîf ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1982, s. 239-240, 288; "Atpazarî Yangını", *İst. A*, III, 1324.

M. BAHÂ TANMAN

ATRABÜ'L-ÂSÂR

(أطرب الآثار)

Şeyhülislâm ve bestekâr

Ebûishakzâde Mehmed Esad Efendi

(ö. 1753)

tarafından kaleme alınan
mûsikişinaslar tezkiresi.

Tam adı *Atrabü'l-âsar fî tezkireti ure-fâi'l-edvâr* olup *Tezkire-i Hânendegân* ve *Tezkire-i Mûsikişinâsân* adlarıyla da tanınmaktadır. Sadrazam Nevşehirli Da-mad İbrâhim Paşa'ya ithaf edilen eserde Sultan I. Ahmed (1603-1617) ile III. Ah-med (1703-1730) devirleri arasında yeti-şen bestekârlardan büyük bir kısmının biyografileri yer almaktadır.

Eserde bestekârlar alfabe sırasına gö-re ve her biri ayrı bir konu halinde ele alınmış, önce şahısların doğdukları ve yaşadıkları yerler zikredilerek hayatla-rından kısaca bahsedilmiş, ardından sa-nat değerleri üzerinde durularak beste-ledikleri güftelerden bir veya iki örnek verilmiştir. Konunun sonunda bestekâ-rın mevcut eserlerinin sayısı bildirilirken bazı bestekârların vefat tarihleriyle bun-ları belirten tarih misraları da kaydedil-miştir. Ağdalı ve sanatkârane bir üslup-la kaleme alınan eserin "hâtîme"sinde,

Sultan I. Ahmed ile III. Ahmed devirleri arasında burada zikredilenlerin dışında otuz kadar daha bestekârın yaşadığı belirtilmiş, ancak bunların hayatlarıyla ilgili bilgi bulunmadığı için veya ilmi değer itibarıyla diğerleri seviyesine ulaşamadıklarından dolayı esere alınmayıp sadece sayılarının bildirilmesiyle yetinildiği kaydedilmiştir. Bu açıklamalardan, müellifin eserini yazarken şahısları ilmi mevkii ve bestekârlıktaki başarıları yönünden objektif bir tasnife tâbi tuttuğu anlaşılmaktadır.

Atrabü'l-âsâr'ın İstanbul kütüphanelerinde dokuz nüshası vardır (İÜ Ktp., TY, nr. 1739, 2529, 6193, 6204, 6205; TSMK, Hazine, nr. 1297, 1298, 1301; Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 706). Bunlardan 6205 numaralı nüsha 1247'de (1831-32) Seyyid Abdî tarafından, 1298 numaralı nüsha ise 1170'te (1756-57) istinsah edilmiştir. 706 numaralı nüshada herhangi bir kayıt yoksa da eserin kütüphanenin kurucusu Ali Emîrî tarafından istinsah edildiği söylenmektedir (bk. Ergun, *Antoloji*, II, 788). Bu nüshada müstensih tarafından baş tarafa bir fihrist konulmuş, sonunda da müellif hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Diğer nüshalarda ise istinsahla ilgili hiçbir kayıt bulunmamaktadır.

Eserin nüshaları metin farklılıkları bakımından iki ana grupta toplanabilir. Birinci grubu oluşturan 1298, 1301, 2529, 6204, 6205 numaralı nüshalarda doksan yedi müşikişinasın biyografisi vardır. Bunlardan 2529 numaralı nüshanın hâşiyesinde bulunan Cûdî Ahmed Efendi, Fethullah Çelebi ve Nâbi Efendi sonradan bir başkası tarafından ilâve edilmiştir. Ayrıca 1298 numaralı nüshada diğerlerinde görülen Hazine'dar Ahmed Ağa ve Üsküdarlı Mahmud Ağa bulunmayıp bunların yerine öteki hiçbir nüshada yer almayan Çorbacıâde Mustafa ile Diyarbakirli Mehmed Ağa ilâve edilmiştir. 706, 1739, 6193 numaralı nüshalardan meydana gelen ikinci grupta ise doksan sekiz şahsın hal tercümesi bulunmaktadır. Birinci grupta bulunan nüshalardan farklı olarak bunlara Reşid Çelebi ilâve edilmiştir. 1297 numaralı nüshada da Pîrî Çelebi ekşiği ile doksan altı kişinin hal tercümesi mevcuttur. Bunlardan başka bu gruplar arasında esaslı bir metin farkı bulunmamaktadır.

Atrabü'l-âsâr ilk defa 1894 yılında Veleddin Çelebi tarafından, bir yazma nüshası özetlenerek ve kısmen o günün diline

çevrilerek *Mekteb Mecmuası*'nda tefrika edilmiştir (sene III, sy. 1-7, 10). Bu neşirde Veleddin Çelebi eserin mukaddimesini kaldırarak kendisi bir mukaddime koymuş, ayrıca müellifin hayatından da kısaca bahsetmiştir. Bu yeni mukaddimede eserin değeri üzerinde durularak dil ve üslûbunun ağırlığından dolayı sadeleştirilme yoluna gidildiği ifade edilmiştir. Ayrıca tefrikanın "hâtime" kısmında belirtildiği gibi, bestekârlardan bazılarının metindeki güfteleri "mehcûr" oldukları için değiştirilmiş ve aynı şahısların başka makamdan birer güftesi konulmuştur. Eser ikinci olarak H. Sadeddin Arel tarafından muhtemelen 1739 veya 6193 numaralı nüshalardan biri esas alınmak suretiyle aylık *Musiki Mecmuası*'nda tefrika edilmiştir (Kasım 1948-Şubat 1950, sy. 9-24). "Türk Bestekârlarının Tercemeihalleri" başlığı altında yapılan bu tefrikada Arel eserin mukaddime ve hâtime bölümlerinden hiç bahsetmeyerek kısa bir takdimden sonra doğrudan hal tercümelerine geçmiştir. Bu takdimde, elifbâ sırasıyla tertip edilmiş olan bestekâr isimlerinin Latin alfabesi sistemine göre sıraya konulduğundan ve ifadelerin sadeleştirildiğinden söz edilmektedir. Bu neşirde şahısların isimleri esas alınmış, lakap ve nisbeler bunlardan sonra zikredilmiştir. An-

cak her iki yayımın, eseri neşre hazırlayanların çeşitli müdahaleleri ve bir tek nüshayı esas almaları sebebiyle yetersiz olduğunu belirtmek gerekir. Eser üzerinde ayrıca Suat Ulusoy da bir lisans çalışması yapmıştır (bk. bibl.).

İbnülemin Mahmud Kemal, II. Abdülhamid'in "hâfız-ı kütüb"ü Fındıklılı İsmet Efendi'nin bu esere 1896'ya kadar bir zeyil yazdığından, ancak bir yangın sonucu müellifin eviyle beraber zeylin de yok olduğundan bahsetmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Mecmûa-i İlahiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 146^b; *Sicill-i Osmânî*, I, 333; *Osmanlı Müellifleri*, I, 238-239; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1330; a.mlf., *Antoloji*, II, 788-789, 795-796; Suat Ulusoy, *Atrabü'l-âsâr fî tezkireti'l-'urefâ'i'l-eduâr'ın Metin ve Tahlîli* (lisans tezi, 1949), İÜ Ed.Fak. Tarih Seminer Kitaplığı, nr. 449, Önsöz, s. I-IV; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, Mukaddime, s. II; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 401; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 478; R. Ferid Kam, "Şeyhülislâm Esat Efendi", *Radıyo Mecmuası*, VII/73, Ankara 1948, s. 3; Gerigören [H. Sadettin Arel], "Tarihten Birkaç Satır: Şeyh[ül]islâm Esad Efendi", *MM*, sy. 8 (1948), s. 22; TA, XV, 389; M. Cavid Baysun, "Es'ad Efendi", *İA*, IV, 361-362; a.mlf., "Es'ad Efendi, Mehmed", *Eİ²* (İng.), II, 713; R. Ekrem Koçu, "Esad Efendi (Ebû İshakzâde Mehmed)", *İst.A*, X, 5246; Öztuna, *TMA*, I, 199; Hasan Aksoy, "Esad Mehmed Efendi (Ebû İshakzâde)", *TDEA*, III, 87.

NURİ ÖZCAN

Atrabü'l-âsâr'ın ilk ve son sayfası (TSMK, Hazine, nr. 1297)

